

A munkásmozgalom iránya.*)

isztelt hölgyeim és uraim! Megelőző előadásaim tárgya annak bizonyítása volt, hogy a növekedő gazdagság nem okozója a munkabérek emelkedésének, hanem megfordítva: a munkabérek emelkedése idézi elő a gazdagodást. Mielőtt arra térnék át, hogy azokat a mozgó okokat kifejtssem, amelyek a munkabérek emelkedését vagy súlyedését okozzák, engedjék meg, hogy két megjegyzéssel világosítsam meg az előzőket.

A szociális fejlődés forogatóját vizsgálva, nem azért beszélek mindig az emelkedő munkabérekről, mintha ebben látnám a végső célt. Ellenkezőleg én a béremelést csak eszköznek tartom. A főcél az, hogy a dolgozó ember, aki eddig a civilizációnak ígás marhája volt, szabad emberré váljék. Ezt a tételt az urak, akik feltétlenül Marx tanára esküdtek, nem fogadhatják el teljesen. E tan értelmében a fokozódó nyomor volna az, ami végcélképen a felszabadulást előidézné. A szociális evolúció

*) A szerző szíves engedelmével közöljük itt (gyorsírói jegyzetek alapján) ezt az érdekes előadást, mellyel a Társadalomtudományok Szabad Iskolájában A *munkabér problémája* c. kurzusát berekesztette. Bármint vélekedjék is valaki a Hertzka Tivadar rendszeréről, kétségtelen, hogy ma az a világirodalomban oly tekintélyes helyet foglal el, hogy azt mindenkinek ismernie kell. Sajnos, Hertzkával is megtörtént az — ami sok kiváló magyar gondolkodó osztályrésze — hogy míg a külföld figyelmé felé fordul, addig idehaza harmadrangú emberek foglalják le a közönség érdeklődését.

A szerk.

tehát csak akkor következhetne be, ha a folyton fokozódó kizsákmányolás következtében az emberiség egyrészt csekély számú kizsákmányolókra, másrészt óriási vagyontalan nyomorgó tömegre oszolna meg. Én ennek az ellenkezőjét vallom: Azt hiszem, hogy a felfordulás, a nagy forradalom akkor áll majd be, ha a mindinkább emberi méltóságára ébredező óriási tömeg nem tűri többé a jármot. Ez pedig csak akkor következhetik be, ha ez a nagy tömeg képes lesz szabadon gondolkodni, oly magasabb célok után törekedni, melyek után a legnagyobb ínségben nyomorgók sohse szoktak vágyani. E tételt így mellékesen, más előadás keretén belül is néhány perc alatt, nem igazolhatom teljesen. Mégis engedjék meg, hogy egy tényre hivatkozzam: Voltak már a világtörténelemben államok és korszakok, ahol az, amit Marx az expropriáció fokozódásának nevez, megvolt. Például a római világnak vége felé egész Olaszország egynéhány tucat családnak a birtokában volt, míg a római népnek a milliói szolgák, tökéletesen vagyontalan proletárok voltak. És mi volt ennek a következménye? A proletárságnak a felszabadulása? Szó sincs róla! Romba dőlt ez az expropriált római világ, de nem a szabadság emelte fel, hanem még nagyobb, még fokozottabb rabszolgaságnak a prédája lett, mert a végletekig kimerült rabszolga nem volt a szabadság harcosa. Ellenkezőleg az egész történelemben mindig csak azt láttam, hogy a vagyonosodé, emberi mivoltának érzetére ébredő, jobb módban élő, csoportok és osztályok bírtak annyi szellemi és erkölcsi erővel, hogy a nyakukba nehezedő igát széttörjék. Ez az egyik megjegyzésem.

Felmerült az a kérdés, hogy honnét szerzi meg a nép az emelkedett béreket, ha bérek gyökeres emeléséhez hozzáfog? Én abban a nézetben vagyok, hogy az emelkedő munkabér? *automatice* oda vezet, hogy a termelés is növekedik. Ez a növekedő termelés nyújtja az emelkedő bérhez való anyagot. Tegyük fel, hogy Magyarországról van szó. Honnan kapjuk kezdetben az emelkedő bérre való anyagot? Hát, t. hallgatóság, a dolog úgy áll, hogy a béreket, amint ezt már Marx bebizonyította, nem a tőkéből, hanem a termelésből fizetik. Az, hogy én gazdag vagyok, az nem készíthet engem arra, hogy magasabb béreket fizessek, de még nem is adja a lehetőséget magasabb munkabérek fizetésére, mert ha termelésem fokozódásából nem tudom fedezni a termelés költségeit, amelynek alkotó része a bér is, akkor csak nem fedezem azt a múltban összegyűlt vagyonomból. Nem azért fizetek én magasabb munkabért, mert vagyonom van;

hanem akkor fizetem a magasabb bért, ha a forgalomban levő termeléselem ezt lehetővé teszi. Ha nagyobb nyereséget remélek, akkor keresek újabb munkásokat és szükség esetén magasabban is fizetem őket, mert szükség nélkül munkaadó nem fizethet magasabb bért.

És ez áll például a legfontosabb termelési ágra nézve is. Napnál világosabb ez különösen nálunk Magyarországon, mert a mezőgazdasági munkások, munkájuk legfontosabbikában, az aratási munkánál részt kapnak fizetésül, egy bizonyos hányadát annak, amit ők learatnak. A bérharc a vidéken a körül folyik, hogy az arató munkás az $\frac{1}{13}$, $\frac{1}{12}$, vagy $\frac{1}{10}$ -részt kap-e abból, amit learat. Kérdezzük már most, mi volna a munkabér megduplázása? Az, hogy a 13-ad rész helyett a 7-ed vagy 6-od részt kapná? Kérdezzük már most, hogy honnan? Ott áll a mezőn a learatott termés, csak másképp kell felosztani, akkor megvan a magasabb munkabér. Lehet azonban, hogy nagyon rohamos béremelésnél a munkások nem tehetnek szert ilyen előnyökre. De ez nem akkor történik, ha tőke nincs, hanem akkor, ha készlet nincs. Ha a munkás magasabb, mondjuk kétszer akkora bért kap, úgy nem is szükséges azok kifizetése. Csak ígérjék meg a dupla bért és a munkás máris többet fogyaszthat. A tényleges fogyasztóképesség pedig nem attól függ, hogy van-e tőkém, hanem attól, hogy van-e készletem. Meglehet, hogy Magyarországon nincs akkora gabonakészlet, hogy a munkás, aki addig krumplit evett, rozskenyeret ehessen, a beállott béremelés után nagyobb fogyasztó képességű munkás nem volna képes magának rozskenyeret szerezni: a rozs ára fel fog emelkedni. Azaz: nem az én tőkém hiánya ennek az oka, hanem a rozskészletnek a hiánya.

Hogy honnan veszi a munkaadó a fokozott munkabért, ez egy régi ortodox babona, amellyel Marx már régen foglalkozott, csakhogy ő a következményeket ebből még nem akarta levonni.

Áttérek most, t. hallgatóság, arra a kérdésre, hogy milyen eszközök befolyásával emelkedhetnének nálunk a munkabérek, anélkül, hogy ez az előzetesen már fokozódott gazdagság következménye volna. E célt ugyanis még a gazdagodás előtt nem állami beavatkozással, hanem a közvélemény módosításával kellene elérni.

Honnét van az, hogy minálunk az államhatalom jóformán minden bérharcban, úgyszólván ösztönszerűleg a munkások ellen

fordul és munkaadót támogatja? Rosszakaratból? Nem hiszem. A tőkének a megvetése oly általánossá vált, t. uraim, még az ú. n. legmagasabb rétegekben is, oly mélyen sülyedt a tisztelet a pénzes zacskóval szemben, hogy alig létezik miniszter vagy magasabb állami hivatalnok, aki bensőleg ne rokonszenveznék a munkásokkal. Én legalább így tapasztaltam ezt. Én biztosíthatom az urakat arról, hogy tudtommal a ma nálunk kormányon levő miniszterek között egy sincs, aki nem szimpatizálna a munkásokkal. De az államhatalom azért fordul a munkás ellen, mivel a közkeletű gazdasági tanokat elhiszik. A miniszter csak a tudományt követi, mikor azt vallja, hogy a munkásosztály helyzetének javulása a tőke halmozódásából ered. Ő azt hiszi, hogy ha valamilyen módon meggátolja bárki is a tőke felhalmozódását, úgy a munkást károsítja. Nézete szerint tehát azok a szegény sztrájkolók, akik ki akarják erőszakolni a munkabérek emelését, voltaképpen örültek. Ezeknek ellenszegülni, annyit tesz, mint a saját hasznukat velük szemben érvényesíteni. Azt hiszik, hogy kötelességük a tőkét támogatni, mert a munkásoknak ellene irányult törekvése tudatlanságnak, tévedésnek, izgatásnak az eredménye és aki a népnek valódi javát akarja, annak lőni kell a népre, annak a nép, a munkásosztály melléne kell szegezni a szuronyt, ha az sorsán javítani akar. És ez az uralkodó, ortodox tudományos felfogás értelmében másképp nem is lehet. Ha igaz az, hogy a munkabérek emelkedése a gazdagodástól függ, azaz, hogy előbb kell tőkét gyűjteni és csak azután lehet abból a tőkéből a munkabéreket emelni: akkor minden sztrájkoló örült!

Ha a kormányzók csak távolról sejtették, hogy az, amit az iskolában tanultak, amit az egész tudomány vall, csak nevetséges rémábránd, hogy a dolog megfordítva áll és éppen a munkásosztály helyzetének javulása minden gazdagodásnak az alapfeltétele, úgy ők másképp cselekednének, nem szimpátiából, hanem önérdékből! Mert mit kíván minden kormányhatalom első sorban? Pénzt és katonát! Ez a két főigénye. Mármost a katonát, az újoncot nem kapja kellő számban, mert a dolgozó és éhező nép annyira elkorcsosul, hogy nem alkalmas a szolgálatra. A múlt évtizedekben, amikor csak egynéhány százezerből állott a hadsereg, ezt a csekély újoncszámot megkaphatták a kisajtott, agyonsanyargatott népből is, hanem most, amikor pl. az osztrák-magyar ármádia több mint két millióból áll, már hiányzik az ép testalkatú két millió ember. Már padig azt mindenki nagyon jól tudja, hogy elsatnyúlt, gyenge szervezetű legényekből álló sereggel nem olyan

könnyű csatát nyerni. Ha ők módot tudnának találni arra, hogy az emberanyag jobban tápláltassék, úgy nem szimpátiából hanem abból a jól felfogott érdekből, amelyből az épeszű ember a maga barmát is jobban eteti, ők is jobban gondoskodnának a népről. Tudják ők nagyon jól, hogy pl. ha egy 500 munkással és 200.000 korona nyereséggel dolgozó gyár jövedelmének nem fele, hanem $\frac{2}{3}$ része jutna a munkásoknak, úgy ezekből alkalmasabb katonák válnának és a gyáros is megélhetne 60.000 koronából.

Ép ilyen a pénzügyminiszter helyzete is. Hiszen a pénz ama részéből, mely a tőkebirtokos kezébe jut, az államkincstár édes-keveset lát. Tudvalevő dolog, hogy a magasabb néposztályok adója aránylag sokkal csekélyebb, mint a munkásnépé. Amit a munkás kap, annak körülbelől 30%-a kerül az állampénztárba, mert amit a munkás fogyaszt, azt mind óriási adó terheli. Vegyünk csak egy példát, a dohányt. A legolcsóbb dohány a kapadohány, amely fontonként körülbelől 16 kr.-ba kerül. Az államkincstár pedig beváltja 4 forintért. Tehát a munkás, a néprétegek legalsóbb osztálya 400%-os adót fizet. A finom havanna-szivar után ellenben az állam csak egynéhány százalék adót kap. Így áll ez a nép minden fogyasztására. Ha tehát pl. a munkabéreket Magyarországon egy miliárddal emelhetnők, ami nem olyan nagy összeg, úgy az állam bevételei évente 300 millióval növekednének. Tehát a katonát és fináncot is óriási módon érdekeli a bérek folytonos és meglehetősen magas arányban való emelkedése. És mégsem támogatja a béremelést célzó mozgalmakat. Miért? Mert téved és azt hiszi, hogy ennek másként történnie nem szabad. Ő tanult ember, ő tudja azt, hogy a munkabér a tőkegyűjtéstől függ; és fájdalmas kötelessége belelőni abba a félrevezetett tömegbe, amely munkabéremelést merészel követelni.

Mi történne, ha a közvéleményt ebben a tekintetben felvilágosítanók? Ha az emberek belátnák, hogy amit évszázadokon át hittek, az végzetes tévedésnél nem egyéb? . . . Még a legkonzervatívabb államférfi se törne a munkásmozgalom ellen, mert ezzel az állam érdekeit sértené. De még hatásosabb volna a közvélemény felvilágosodása, hogy ha mindenki tudná azt, hogy egy béremelési mozgalomnak ellene szegülni annyit tesz, mint a nemzetnek, az államnak a java ellen törni. Sajnos, ezt egyelőre nagyon kevesen tudják; majdnem senkise. Sőt ellenkezőleg, épen a felsőbb osztályok azt hiszik, hogy a gazdagodás mellett küzdenek, ha ellenszegülnek minden béremelésnek. Nem

így volna ez, ha mindinkább tért hódítana az a felfogás, hogy aki kisajtolja embertársaiból az utolsó csepp vért, gonoszabb minden uzsorásnál. Aki nem elégszik meg 6—7%-kal, hanem 20—30%-ot vesz, azt megveti a közvélemény, mint hitvány uzsorást, de a gyáros, aki munkása 3—4 firt értékű produktumáért 60—70 krt fizet, aki uzsorásként kiveszi nemcsak ágyából a párnát, hanem csontjából a velőt, az becsületes törekvő ember, kit tisztelni szokás; s ha száz munkás helyett ezret, tízezret zsarol ki, akkor nemes, báró lesz, bejut nemcsak a képviselőházba, hanem a mágnáskamrába is s köztisztelet tárgya. Ha egyszer azt elérjük, hogy a közvélemény megveti azokat, akik a munkások ellen törnek, akkor csak félnék ellenállásra fogunk találni és győzni fogunk mindenben. És én azt hiszem, hogy ez be fog következni, hogy közeli fordulat előtt állunk és ennek a fordulatnak a beálltában látom én a szociális forradalom első és döntő győzelmét. Meglehet, hogy a fordulatnak közel jövőben való beállításába vetett hitemet sokan százalmas mosollyal fogadják és üres utópiának bélyegzik. Tudom én nagyon jól, hogy utópistának tartanak és hogy az uralkodó osztályoknak, de nemcsak azoknak, hanem még a munkásosztálynak is nagy tömegei abban a hitben vannak, hogy ez a jelenlegi állapot természetes és hogy megváltoztatása kedvéért a természet ellen kell törni. Hát tisztelt hallgatóság! én ezt a hitet Kínában érteném, mert a kínai népnek vallásalapítója Konfucius sohase hirdette, hogy bűn az emberek kizsarolása. A Konfucius tanaiban felnőtt kínai embertől tehát megérteném, hogy nem hisz oly fordulat bekövetkezésében, melynek hatása alatt az emberek nemcsak politikailag, hanem gazdaságilag is egyenjogúak lesznek. Pedig kell, hogy a munkásnak ne csak az a joga legyen meg, hogy felakasztassék, agyonlövessék, hogy elméletileg miniszter, képviselő lehessen, hanem, hogy meg is élhessen! A mi munkásunk pedig csak akkor élhet meg, ha másnak rá szüksége van. Ha munkájára más embernek nincs szüksége, akkor csak az alamizna segít rajta. Mi keresztény államban élünk, ahol a keresztényeken kívül zsidók is vannak. Zsidó és keresztény vallások alapítói pedig ugyanazt vallják, amit én mondtam. Ha én ábrándozó vagyok, ha én lehetetlen dolgok után törekszem, akkor Mózes és Krisztus ugyanezt teszi. Mert tisztelt hallgatóság, az úgynevezett egyisten-imádás nem más, mint lázadás a polgári rend ellen. A polgári rend alapja a vallás. De jól érteve olyan vallás, melyben az isten az uraknak az istene.

A vallás abban állott, hogy minden uralkodó törzsfőnöknek megvolt a maga házi istene, akinek áldozni kellett, akinek fia volt az uralkodó, aki nem követett egyebet, mint engedelmisséget, áldozatkészséget az urakkal szemben.

Ennek a tannak következtében beállott az irtózatosságot és nyomor elleni lázadás, melynek első nyilvánulásai Buddha név alatt keletkeztek és átcsaptak azután a zsidókhoz is.

E tanok már régen benne voltak a Szentírásban. Aki az öt könyvet ismeri, tudja, hogy benne van azokban a lázadás, a forradalom eszméje; benne van, hogy egyenjogúak vagyunk, hogy embertársait senki szolgának nem tarthatja, hogy minden ötvenedik évben fel kell osztani a földeket, mert tilos, hogy egyes ember birtokába vegye a földet. De a zsidó nép nem e tanok szerint élt, mert a zsidó nép polgárnép volt és a polgári renddel meg nem egyeztethető, hogy az emberek egyenlők legyenek. A polgári rend csak azzal az elvvel együtt állhat fenn, mely szerint vannak urak és vannak szolgák; vannak, akik dolgoznak és mások, akik a munka gyümölcsét élvezik. Aki ez ellen vét, az vét a polgári rend ellen, az izgató, azt üldözni kell tűzzel-vassal. Látjuk tehát, hogy a zsidó nép életében nagyon ritkán érvényesült az, ami a zsidó szent könyvekben benn áll.

E polgári társadalom ellen lázadt fel másodízben — az első Mózes volt — Krisztus és a polgári társadalom szempontjából bizonyára nagyon helyesen tették, hogy keresztre feszítették. Azt olvassuk, hogy Pilátus a kezét mosta és nem akart résztvenni az erőszakos tettben, hogy a zsidók voltak, akik ezt elkövették. Csakhogy itt egy kis tévedés van! Nem a hitbuzgó, hanem a hatalmas zsidók tették ezt. Ezek nagyon természetesen halálra keresték azt az embert, aki ezrek előtt hirdette: Jaj annak, aki embertársának fölébe helyezi magát; könnyebben mehet át a tevé a tű fökán, mint a gazdag mennyeknek országába. Hogy állhat fenn ilyen elvek mellett egy polgári társadalom! hogy lehetek én akkor tőkés, munkaadó? És hogy Pilátus a kezét mosta, ez csak onnan van, hogy ő azt nem értette, fel se fogta. Minden ember egyenjogú? Bolondság ez! A rabszolga meg a római polgár, a hatalmas prokurátor és a szegény zsidó egyenjogúak, egyenlők? Ártatlan bolond, aki ilyeneket hirdet. A zsidók tudták, hogy ez nem olyan veszély nélküli bolondság, a zsidó hatalmasok tudták, értették, mit akar ez a Krisztus. Ha Jézus nem a zsidók közt élt volna, hanem más nép között, ahol megértik, akkor bizonyonnyal ott is keresztre feszítették volna. Legvilá-

gosabb bizonyítéka ennek az, hogy később 40—50 év múlva, amikor tért kezdettek hódítani Rómában azok a keresztények, akik akkor Krisztus valódi tanítványai voltak, nem úgy mint ma, akkor ott is üldözni kezdték őket. Róma sohasem üldözött egy vallást sem. Vallás tekintetében a legtürelmesebb volt, annyira türelmes, hogy minden idegen istennek temploma volt és nehogy feledékenység következtében valamelyikök megsértődjön: temploma volt az idegen „ismeretlen” istennek is. Épen csak a keresztényekkel szemben volt oly türelmetlen Róma és pedig nemcsak a kegyetlen, hanem a legjobb császárok is: Dioklecián, Mark Aurél mind üldözték őket. Hát kérem, aki az apostolok munkáit olvassa, az tévedésben nem lehet. Hiszen ezek kommunisták, szocialisták voltak, hát hogyne üldözték volna őket. Hiszen, ha ma Rákoson feláll egy ember és elkezdi hirdetni: Jaj annak, aki embertársai fölé helyezi magát és könnyebben mehet egy teve a tű fokán keresztül, mint a gazdagok a mennyországba, hát keresztre feszíteni ma nem fogják, de egy pár évre bizonyosan becsukják Illavára.

Én uraim nem hiszem, hogy a legtisztább keresztény vagy zsidó, vagy akárminemű vallásnak a pajzsa alatt valaha a szociális fordulat bekövetkezhessek. Az én hitem az, hogy a szociális fordulat első feltétele az, hogy a vallás elműljék, de hogy egy keresztény vagy zsidó államnak hívei azt vallhassák, hogy aki az egyenjogúságot hirdeti, az utópista, rajongó, azt belátni nem tudom, mert én azt mondom, hogy ha ti rajongóknak nevezitek ezeket, akkor miért használjátok fel azoknak nevét, akik évezredek előtt ugyanazt vallották. Én ismételten azt vallom és azt állítom, hogy a legridegebb, minden rajongástól tartózkodó emberi elme is fel fog ébredni annak tudatára, hogy az emberek között különbség nincsen, hogy nincsen senkinek joga másnak az ereje felett rendelkezni és abban a percben, a hol ez a nézet általános lett, megvan a szociális fordulat, mert nem az erőszak az, ami rajtunk uralkodik, hanem a saját hitünk. Mert honnan veszik az erőszakoskodók és elnyomók erejüket? A nép hitéből! Ha a nép milliói azt hinnék, hogy ez jogtalan valami, akkor az erőszak gyengének bizonyulna. Ha a mostani javult állapotokat szemléljük (mert a dolgok higgadt bírálatánál meg kell vallanunk, hogy némi javulás nemcsak anyagi, de szellemi téren is mutatkozik) ha összehasonlítjuk a jobbágyság állapotát a mai viszonyokkal, akkor látjuk, mily újkeletű még ez az állapot is. Nem többel, mint félszázaddal ezelőtt néhány ezer ki-

váltságos a népnek millióit jobbágyságban tartotta, tehát teljesen marha gyanánt kezelte. Ezt azért tették és csak azért tehetők, mert ez a tömeg tényleg állatias elemekből állott. Elnyomva, a művelődés útjától elzárva, másról, mint a létfontosságáért való küzdelemről fogalma sem volt. Nem is csoda tehát, hogy baromként kezelték őket. S hogy ez megváltozott, annak nem az az oka, hogy a birtokos osztály, a „magasabb osztály” komolyabb, nemesebb, magasztosabb volna, hanem az, hogy a tömeg ma már emberekből áll. A munkásoknak óriási tömege ma oly műveltségi fokon áll, mely felülmúlja a polgári osztály tetemes részének műveltségét.

Én ezt nagyon egyszerű tapasztalatból tudom. Gyakran tartottam előadásokat úgy a munkások, mint a polgárok, az úgynevezett művelt, magas osztály előtt. És mondhatom, hogy ha munkások előtt beszéltem, sokkal többet követeltem meg a hallgatóságtól, mint midőn polgároknak adtam elő. Ha én munkásgyülekezet előtt Néró császár nevét említem, akkor nem kell hozzátennem: Ez kérem gonosz, kegyetlen római császár volt, ezt a munkás tudja, a bugris nem. És ez a szociáldemokrácia elfelejthetetlen, soha el nem évülő, meg nem hálálható nagy érdeme, hogy nevelt, tanította az embereket. Hogy nézetem szerint hamis tanok értelmében, az mellékes, a fő az, hogy az emberek mindinkább emberekké válnak és abban a percben, amelyben egy nemzet minden rétege emberré válik, nem lehet velők többé úgy bánni, mint a barmokkal, abban a percben beállt a szociális fordulat, mert nekem szent meggyőződésem, hogy valódi embereket nem lehet iga alatt tartani, nem is akarhatja azt egy félig-meddig jóra való ember, hogy embertársát magához képest lealacsonyítsa. S ez lesz a szociális evolúció, a következmény; a munkabéremelés csak eszköz, mely önmagától be fog következni, történjék ellenünk bármi is. Én biztos vagyok benne, hogy 10 év múlva a munkabérek minálunk legalább 100, de valószínűleg 150%-kal emelkedni fognak, azon egyszerű oknál fogva, mert a mi munkabéreinkből nyugati felfogás szerint élni nem lehet. Ha az angol amerikai munkás életmódját tekintjük, úgy látjuk, hogy azt a Magyarországon dívó bérekkel elérni lehetetlen. És abban a percben, melyben a munkásosztály magasabb igényeket támaszt, megvannak a magasabb munkabérek is.

Ez az én meggyőződésem s ha előadásom által elértem, hogy Önök csak egy lépést is tettek, az általam kitűzött cél felé, tökéletesen megvagyok elégedve.